

Janusz Mieczkowski*

MEDIA MNIEJSZOŚCI W PROCESACH KOMUNIKOWANIA SPOŁECZNEGO – DOŚWIADCZENIA Z TERENU ZACHODNICH WOJEWÓDZTW POLSKI

W badaniach dotyczących mediów w procesach komunikacji społecznej mniejszości używa się kilku różnych terminów charakteryzujących występujące tam środki przekazu. Ich zakres pojęciowy nieco się od siebie różni. „Media etniczne” (prasa etniczna) zazwyczaj rozumiane są jako media będące w dyspozycji mniejszościowych grup etnicznych i wyrażające ich interesy. Warto jednak zwrócić uwagę, iż zawierają one zbiór znacznie szerszy niż tylko odnoszący się do środków komunikowania klasycznych mniejszości narodowych, ale i obejmujący media grup etnicznych (zarówno o autochtonicznym, jak i alochtonicznym charakterze) oraz ludów tubylczych (Matsaganis 2011, s. 6-7).

Pojęcie „media etniczne” stosowane jest zamiennie z pojęciem „media mniejszości” czy też „media mniejszościowe”. Dla tych ostatnich wskazuje się jako cechy podstawowe brak uniwersalnego zasięgu oraz pozostawanie poza systemem mediów masowych. Ponadto zauważa się, iż w większości są one ściśle powiązane z mniejszościowymi grupami o charakterze narodowym, etnicznym czy religijnym (Klimkiewicz 1997, s. 51; Jas-Koziarkiewicz 2009, s. 85).

Kategoria „media mniejszości” bywa stosowana także na określenie środków przekazu, w których dominują problemy i perspektywy danej grupy mniejszości. Takie media mogą występować zarówno w postaci programów produkowanych przez mniejszości, jak i skierowanych do danej mniejszości. Określenia tego używa się także w przypadku posiadania przez mniejszość narzędzi medialnych, takich jak: prasa, radiostacje itp. (Camauër 2003, s. 69).

W znaczeniu przyjętym w artykule media mniejszości oznaczają środki przekazu, które pozostają w dyspozycji społeczności mniejszości narodowych i etnicznych w rozumieniu ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym. Funkcjonująca od 2005 roku ustawa

***Janusz Mieczkowski** – dr hab. prof. US, pracownik Instytutu Politologii i Europeistyki Uniwersytetu Szczecińskiego. Jego zainteresowania badawcze koncentrują się na zagadnieniach z najnowszych dziejów politycznych i polityki narodowościowej.

definiuje pojęcia związane ze stosunkami etnicznymi na gruncie polityczno-prawnym. Wskazano w niej, iż w państwie polskim uznaje się trzy kategorie grup objętych polityką narodowościową i podlegających zapisom standardów ochrony o ich prawach – są to mniejszości narodowe, mniejszości etniczne i grupy posługujące się językiem regionalnym. Jako wyznaczniki identyfikujące mniejszość narodową przyjęto traktować jej mniej liczebny stan od pozostałej części społeczeństwa, odróżnianie się odrębnym językiem, kulturą lub tradycją, dążenie do zachowania tych wartości, świadomość własnej historycznej wspólnoty etnicznej i pragnienie jej zachowania i wyrażania. Uznano także, iż konieczne jest zasiedzenie – przodkowie grupy powinni zamieszkiwać terytorium Polski od co najmniej 100 lat. Jako czynnik różniący mniejszość narodową od etnicznej uznano fakt utożsamiania się tej pierwszej z narodem zorganizowanym we własnym państwie i brak takiej sytuacji w przypadku tej drugiej. Mniejszości narodowe uznawane prawnie w Polsce to: białoruska, czeska, litewska, niemiecka, ormiańska, rosyjska, słowacka, ukraińska i żydowska. Mniejszościami etnicznymi są natomiast: karaimska, łemkowska, romska i tatarska. W prawodawstwie wprowadzono także kategorię grupy posługującej się językiem regionalnym, czyli takim, który różni się od oficjalnego języka państwa (ale nie jest jego dialektem ani językiem migrantów) i tradycyjnie jest używany na danym terytorium przez grupę mniejszą od reszty tam zamieszkałej ludności. W praktyce prawno-politycznej kategoria ta odnosi się do języka kaszubskiego (*Ustawa* 2005).

Wybór obszaru obserwacji dookreślono do terenu trzech zachodnich województw Polski (dolnośląskiego, lubuskiego i zachodniopomorskiego). Tak realizowana perspektywa regionalna wynika z kilku przesłanek. Jedną z nich wynika z faktu, iż są to tereny ziem zachodnich i północnych, które weszły w skład obszarów Rzeczypospolitej po II wojnie światowej. Znaczne zmiany terytorialne Polski spowodowały w następstwie gigantyczne przekształcenia zarówno w sferze demograficznej, jak i społecznej czy kulturowej. Nie ominęły one także mniejszości narodowych. Przemiany te odnosiły się także do grup mniejszości z ziem, które Polska otrzymała po wojnie. Złożoność procesów migracyjnych uwidoczniła się w już podstawowych ruchach migracyjnych. Wysiedlano z tych terenów Niemców, przymusowo przesiedlano i rozpraszano na ziemiach zachodnich i północnych Ukraińców z Polski południowo-wschodniej. Ponadto trwały przyjazdy i zarazem jednoczesna emigracja ludności żydowskiej. Dokonujące się przemieszczenia ludności spowodowały nową jakościowo sytuację. Oto obok grup funkcjonujących w swych dotychczasowych siedzibach zaistniały nowe, charakteryzujące się rozproszeniem, przeznaczone jakby w pierwszej kolejności do asymilacji w ramach tworzenia nowego społeczeństwa ziem zachodnich i północnych.

Postmigracyjny charakter osadnictwa, brak zwartych skupisk i prowadzona polityka homogenizacji Polski skutkowała destruktywnym wpływem na możliwości życia narodowego i zwiększeniem skali procesów asymilacyjnych. Zostały zachwiane podstawowe możliwości komunikacji społecznej wśród przedstawicieli grup mniejszościowych. Mniejszości integrując się (asymilując) wytracały całą swą dotychczasową różnorodność.

Doktryna jednolitego etnicznie państwa siłą rzeczy marginalizowała mniejszości narodowe w życiu społecznym. Początkowo dążono do ich wykluczenia (na skutek wyjazdów lub przyspieszonej asymilacji), później zaś wybiórczo akceptowano w ograniczonym zakresie. Uwidaczniało się to także w możliwościach funkcjonowania mediów mniejszości narodowych, uzyskujących licencjonowaną pozycję podległą monopolowi państwa. Wyjątkiem był krótki okres funkcjonowania mediów żydowskich w drugiej połowie lat 40., szybko jednak ograniczony do istnienia jednego pisma ogólnokrajowego, jakim był wydawany w Warszawie „Folks Sztyme” (Berendt 2006, s. 240-245). Na początku lat 50. uchodźcy polityczni z Grecji zyskali możliwość wydawania we Wrocławiu własnego pisma „Demokratis” (Hejger 2008, s. 378). Rok po Grekach pismo zaczęto wydawać dla Niemców. Początkowo w Wałbrzychu, później zaś we Wrocławiu wychodził „Arbeiterstimme”. Podobnie jak „Folks Sztyme”, oba pisma miały ten sam polityczny charakter. Natarczywa indoktrynacja ideologiczna stanowiła znaczną zaporę w pozyskiwaniu nowych czytelników. W przypadku „Arbeiterstimme” dodatkowym obciążeniem był fakt przygotowywania go właściwie przez polską redakcję (jedynie redaktor techniczny był Niemcem). Jak się wydaje, podstawową zaletą przy licznych wadach było to, że wszystkie trzy pisma wydawane były w językach macierzystych grup, do których były adresowane. Wydawcą całej trójki był koncern RSW „Prasa”, podległy partii komunistycznej. Inną inicjatywą, fascynującą swym tytułem, będącym zbitką polskiego skrótowca i niemieckiego rzeczownika, była historia wydawanego przez KW PZPR w Koszalinie w latach 1951-1955 dwutygodnika „Der PGR-Arbeiter”, przeznaczonego dla niemieckich pracowników z Państwowych Gospodarstw Rolnych (Romanow 1999, s. 162).

Kolejne przeobrażenia polityki narodowościowej związane były z destalinizacją i odchodzeniem od wcześniej aprobowanych rozwiązań w polityce wobec ludności niepolskiej. Zaczęły one nabierać intensywności w połowie lat 50. Podstawową różnicę stanowiło polityczne uwzględnienie różnorodności, a nie ograniczenie akceptacji władz dla istnienia przejawów życia narodowego wybranych grup. Na znaczeniu zyskiwał model polityki zakładający uznanie prawa poszczególnych mniejszości do rozwoju swej kultury i oświaty, przy jednoczesnym wykluczeniu samodzielnej aktywności poli-

tycznej. Model ten obejmował możliwość istnienia jednego stowarzyszenia narodowościowego, szkolnictwa w języku grupy bądź nauczania tego języka, limitowanej do jednego tytułu prasy w języku ojczystym oraz możliwości rozwijania własnego życia kulturalnego w postaci funkcjonowania zespołów artystycznych, świetlic czy bibliotek. Głównym celem powstałych stowarzyszeń miało być pełnienie roli – jak to określano – „pasa transmisyjnego” zadań wyznaczonych przez partię komunistyczną. Celnie wyrażał to zapis w statutach nowych organizacji mówiący o tym, że mają one być socjalistyczne w treści, narodowe zaś w formie. Okres lat 1955-58 był finalizacją tej wizji. Własne tytuły prasowe w skali ogólnokrajowej uzyskali: Białorusini („Niwa”), Ukraińcy („Nasze Słowo”), Rosjanie („Zwieno”, następnie „Russkij Gołos”), Słowacy („Krajensky Život”, później „Život”), Kaszubi („Kaszebe” istniejące do 1961, zastąpione przez „Pomeranie”) i Litwini („Aušra”). Prasa ta wydawana była poza terenem województw zachodnich, jednakże i tu miała swych adresatów i odbiorców. Następne lata zaczęły przynosić ograniczenie możliwości wydawniczych i bardziej zaostrzony kurs wobec linii pism. W 1958 roku niektóre z gazet zostały przekształcone w tygodniki (dotyczyło to „Folks Sztyme” i „Arbeiterstimme”). „Arbeiterstimme” została po koniec 1958 roku zlikwidowana (już pod zmienioną nazwą jako „Die Woche in Polen”). Władze uzasadniały to faktem wyjazdu „Niemców etnicznych” z Polski w ramach akcji łączenia rodzin. Obawiano się, że czasopismo niemieckojęzyczne może służyć podtrzymaniu niemieczyny wśród ludności rodzimej.

Po okresie „odwilży”, kiedy pisma prezentowały rzeczywiste postulaty mniejszości i podejmowały często funkcje interwencyjne wobec przejawów dyskryminacji mniejszości, znacznie zawężono możliwości tematyczne. Prasa mniejszości narodowych mogła odnosić się jedynie do tematyki dotyczącej folkloru i działań na rzecz socjalistycznej ojczyzny. Nie poruszano natomiast zupełnie spraw związanych z najnowszą historią czy religią. Próby wyjścia poza ten obszar spotykały się z reprymendą. Oskarżenia o odchylenia ideologiczne od linii partii czy aspirowanie do roli politycznych reprezentantów mniejszości powodowały działania represyjne. Żądano, aby pisma zwalczały nacjonalizm mniejszości, zwiększały liczbę publikacji na tematy wspólnych tradycji rewolucyjnych oraz popularyzowały budownictwo socjalistyczne (por.: Syrynyk 2008, s. 406-413).

Zbytnią aktywność redakcji i podnoszenie postulatów zwiększenia dostępu do środków przekazu odczytywana była przez decydentów politycznych jako działalność wzmacniającą separatyzm. Władze miały monopol na wydawanie prasy. Działania mogące naruszyć ten stan rzeczy eliminowano. Sytuacja taka utrzymywała się do końca PRL. Najczęściej odmowy

tłumaczono albo istnieniem już pisma o takim charakterze, albo możliwością korzystania z pism wydawanych w sąsiednich krajach, a dostępnych w salonach prasy bądź też brakiem papieru na dodatkową produkcję kolejnego tytułu prasowego. Przykładowo tych tłumaczeń doświadczył Edward Vogelgesang, starający się w latach 80. o zgodę na wydawanie niemieckiego pisma na Pomorzu Zachodnim (Madajczyk 2001, s. 329-330).

Mniejszości z województw zachodnich do lat 90. praktycznie nie miały większych doświadczeń z mediami elektronicznymi. Na terenie ziem zachodnich audycje dla Ukraińców w języku ojczystym nadawano w Koszalinie, zaś w języku polskim w Szczecinie (Syrnyk 2008, s. 404). Podobnie jak w przypadku periodyków drukowanych, następowało tu odgórne zawężenie tematyki audycji do określonych dziedzin życia społecznego i kulturalnego, zazwyczaj związanego z folklorem. Najgorzej sytuacja przedstawiała się w telewizji, gdzie tematyka mniejszościowa po prostu nie istniała.

„Nową erę” w polityce państwa polskiego wobec mniejszości narodowych zapoczątkowały wydarzenia 1989 roku. Przejawiała się ona zwłaszcza w „odpolitycznieniu” kwestii mniejszości narodowych, uznaniu pluralizmu ideowego, równouprawnieniu dającym szansę na emancypację i upodmiotowienie mniejszości. Prowadzoną politykę charakteryzuje się jako „przejście od wykluczenia osób należących do mniejszości narodowych [...] do prób ich integracji w ramach państwa i ochrony ich kultur narodowych i etnicznych” (Łodziński 2010, s. 34).

Zmiany uwidoczniły się także w „możliwościach medialnych” mniejszości. Pojawiły się szczegółowe regulacje odnoszące się do ochrony praw mniejszości, w tym i tych dotyczących mediów. W praktyce politycznej jednym z podstawowych wymiarów polityki wobec mniejszości stało się wsparcie finansowe przez państwo niezależnych inicjatyw wydawniczych. Wykładnia kryteriów decydujących o przyznaniu środków finansowych ulegała na przestrzeni lat modyfikacji, zawsze jednak dążono do tego, aby przynajmniej jeden tytuł prasowy danej mniejszości był subwencjonowany (Mieczkowski 2007, s. 156-187).

W opisach rynku wydawnictw mniejszościowych zwraca się uwagę na pewną etapowość przeobrażeń. Początek lat 90. charakteryzował się „żywiolowym entuzjazmem”, ujawniającym się w przekształcaniu dotychczasowych pism i powstawaniu nowych tytułów, zwiększeniu uległ dostęp do mediów (w tym i elektronicznych). W połowie lat 90. nastąpiła stabilizacja rynku wydawniczego. Po niej można odnotowywać procesy specjalizacji prasy (odnoszącej się coraz bardziej do konkretnych grup adresatów, związanych wiekiem, płcią czy przynależnością organizacyjną). Początek XXI wieku uwidocznił rywalizację o udziały w rynku czytelników i subwencje.

Pierwsze lata nowego stulecia to także czas rozwoju witryn internetowych mniejszości (Klimkiewicz 2003, s. 272-277; Mieczkowski 2007, s. 255-260, 370-379; Jas-Koziarkiewicz 2009, s. 90-91).

Zachodzące zmiany wpłynęły na procesy komunikacji społecznej mniejszości. Z jednej strony zwiększyły szansę na skorzystanie z oferty medialnej w skali całej grupy w kraju, z drugiej umożliwiły tworzenie lokalnych inicjatyw.

Proces ten możemy obserwować także w województwach zachodnich Polski, których tereny zamieszkują przedstawiciele wszystkich wymienionych w ustawie z 2005 roku grup mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce (zob.: tabela 1). Ogólnokrajowe pisma mniejszości rozprawdane są zazwyczaj drogą kolportażu organizacyjnego, niekiedy poprzez pocztę. Docierają w ten sposób do zainteresowanych. Na ich łamach publikują, obok „ogólnokrajowych” dziennikarzy grupy, także autorzy wywodzący się z omawianych terenów. Sprzyja to upowszechnieniu wiadomości lokalnych. Problemem bywa jednak kwestia pozyskania współpracowników.

Istotną determinantą w funkcjonowaniu pism jest fakt, iż mniejszości są w rozproszeniu. Przeciwwstawiając się asymilacji, budują wśród swoich członków silną więź, opartą na ideologii narodowej. Znajduje to odzwierciedlenie w tekstach prasowych. Mediom, jako ważnemu elementowi w komunikacji społecznej mniejszości przypada rola propagatorów określonych ideologii narodowych, upowszechniania symboli grupowych, mających wspólny desygnat dla każdego członka grupy uczestniczącego w wymianie. Jednak możliwości kreowania więzi i oddziaływania na odbiorcę poszczególnych tytułów prasowych mniejszości były różne. Zależały one od wizji pisma, jego dostępności, sprawności zespołów redakcyjnych oraz ich umiejscowienia wśród elit ideologicznych grupy (Mieczkowski 2007, s. 446-449). Każde z pism zapewniało danej społeczności poczucie uczestnictwa w przekazie informacji i myśli w obrębie ogólnokrajowym całej grupy. Treści zamieszczane na łamach pism wpływały także na budowanie poczucia wspólnoty lokalnej, wynikającej z przebywania na tym samym terenie i doświadczaniu tych samych problemów.

Obok funkcjonowania ogólnokrajowych pism mniejszości na terenie zachodnich województw uwidaczniały się także inne projekty medialne związane z mniejszościami. Część z nich adresowana była lokalnie, część zaś stanowiła propozycje skierowane do całej grupy w kraju.

W województwie dolnośląskim działania takie w minionych dwóch dekadach podejmowali Niemcy, Ukraińcy, Łemkowie i Karaimi. Od 1998 roku Niemieckie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne we Wrocławiu wydaje kwartalnik w języku niemieckim „Niederschlesisches Informationsblatt” z podty-

Tabela 1

Osoby będące obywatelami polskimi i deklarujące w spisie w powszechnym z 2002 roku narodowość i język mniejszości narodowej i etnicznej oraz grupy z językiem regionalnym na terenie zachodnich województw Polski

Mniejszość	Dolnośląskie		Lubuskie		Zachodniopomorskie	
	narodowość	język	narodowość	język	narodowość	język
Białorusini	99	43	49	18	117	39
Czesi	47	181	6	14	6	11
Karaimi	11	–	–	–	–	–
Kaszubi	9	2	1	–	11	1
Litwini	53	26	15	5	67	23
Łemkowie	3 082	2 914	784	682	66	25
Niemcy	1 792	10 381	513	3 455	1 014	5 581
Ormianie	16	10	20	21	8	13
Romowie	1 319	1 499	272	381	699	768
Rosjanie	362	1 263	124	436	221	618
Słowacy	12	21	10	5	2	12
Tatarzy	10	–	6	–	9	–
Ukraińcy	1 422	1 142	615	429	3 703	2 407
Żydzi	204	53	19	6	44	3
Ogółem	8 438	17 535	2 434	5 452	5 967	9 501

Źródło: www.stat.gov.pl/gus, 13.07.2012.

tulem „Zeitschrift der Deutschen Sozial-Kulturellen Gesellschaft in Breslau”. Kolegium redakcyjne tworzą: Irene Lipmman, Friedrich Petarch, Eva Jakubek. Czarno-białe pismo ma format A4, objętość 12-14 stron i nakład 500 egzemplarzy, wzbogacone ilustracjami i fotografiami. Zawartość pisma stanowiły: przegląd polityczny, informacje z działalności towarzystwa, wiadomości historyczne, kulturalne, religijne, socjalne oraz kącik poetycki (Kalczyńska 2001, s. 515). W literaturze przedmiotu pojawia się także informacja o kwartalniku „Biuletyn”, wydawanym przez wrocławski Związek Młodzieży Mniejszości Niemieckiej w RP w nakładzie 250 egzemplarzy (*Wyznania* 2000, s. 280).

Inicjatywą z pogranicza pism mniejszości i osób zainteresowanych mniejszościami było ukazujące się w latach 1991-1993 czasopismo „Dialog”, wydawane w języku polskim przez Studenckie Koło Ukrainoznawcze z Uniwersytetu Wrocławskiego. Redakcję stanowili Marek M. Humaniecki (redak-

tor naczelny), Iwona Koczańska, Andrzej Koczański, Romuald Lazarowicz i Jarosław Syrnyk. Periodyk miał format A4, objętość 16 stron i nakład 300 egzemplarzy. Zamieszczano w nim artykuły historyczne (m.in. o studiach wrocławskich metropolity Szeptyckiego, o Stepanie Banderze i stosunkach polsko-ukraińskich, o kulturze ukraińskiej w carskiej Rosji XIX w.), materiały związane ze współczesnością (np. teksty o przemianach na Ukrainie), wywiady (np. z Fedorem Goczem z Muzeum Kultury Łemkowskiej) (Mieczkowski 2007, s. 324-325).

Idee periodyków łemkowskich kilkakrotnie pojawiały się w orbicie działań Łemków na Dolnym Śląsku. Stowarzyszenie Łemków wydawało regularnie dwumiesięcznik (początkowo jako kwartalnik) „Besida”. Pismo ukazywało się w Legnicy i Krynicy. Skład redakcji tworzyli m.in. Piotr Trochanowski (redaktor naczelny), Helena Duć-Fajfer, Andrzej Kopcza, Jarosław Worhacz. Format pisma – A4, objętość 16 stron, nakład 400 egzemplarzy. Pismo, adresowane do całej społeczności łemkowskiej w Polsce, prezentowało kulturę łemkowską w kontekście szerszego, rusińskiego kręgu kulturowego. Zdecydowana większość artykułów publikowana była w języku łemkowskim, lecz zdarzały się też teksty po polsku. Zamieszczane materiały dotyczyły literatury i kultury łemkowskiej, problematyki historycznej i społecznej związanej z życiem Łemków, relacji z otoczeniem, spraw organizacyjnych Stowarzyszenia Łemków. Kolejnym łemkowskim periodykiem była „Nasza Hazeta”. W podtytule informowano, iż jest to biuletyn Koła Stowarzyszenia Łemków w Legnicy. Przez to koło zresztą była wydawana od 1994 r. (brak jednak szczegółowych danych technicznych). Od 1993 roku ukazywał się rocznik „Łemkiwskijj Kalendar”, który w 2001 roku zmienił nazwę na „Łemkowski Rocznik” (400 egzemplarzy nakładu).

We Wrocławiu od 1999 roku przygotowywany jest „Awazymz”, jedyne pismo środowiska karaimskiego w Polsce. W latach 1999-2003 czasopismo było wydawane jedynie w wersji elektronicznej i rozprowadzane pośród przedstawicieli społeczności karaimskiej w Polsce i na Litwie. Od roku 2004 ukazuje się drukiem w szacie czarno-białej z kolorową okładką. Wydawcą było BITIK – Oficyna Wydawnicza Związku Karaimów Polskich. W skład redakcji wchodził: Mariola Abkowicz (redaktor naczelny), Marek Firkowicz, Adam Pilecki, Adam Dubiński, Anna Sulimowicz, Hanna Pilecka, Irena Jaroszyńska i Konstanty Pilecki. W czasopiśmie zamieszczane są materiały dotyczące historii i kultury Karaimów, wspomnienia o osobach znaczących dla tej społeczności oraz bieżące informacje z życia grupy karaimskiej (Mieczkowski 2007, s. 348).

W województwie lubuskim projekty wydawnicze po 1989 roku widoczne były wśród Niemców, Romów, Łemków i Ukraińców. Towarzystwo

Spoleczno-Kulturalne Mniejszości Niemieckiej w Zielonej Górze publikuje od 2000 roku dwujęzyczny „Grünberger Monatsblatt. Miesięcznik Zielonogórski”. Początkowo pismo wychodziło w wersji czarno-białej, od 2005 roku zaczęło ukazywać się w kolorze. W skład redakcji wchodził: Bolesław Gustaw Bernaczek, Dorota Laurentowska-Bohn, Mirosława Krzyżanowska, Renata Bartman, Marta Błasik. W opisach pisma zaobserwowano ewolucję programową – rozszerzającą formułę z pisma informującego o życiu TS-KMN na rzecz pisma kulturalno-oświatowego (Husak 2009, s. 98).

Początkowo jako siedzibę redakcji ukazującego się od 1992 roku kwartalnika „Watra – Batpa” podawano Gorzów Wielkopolski. Pismo wydawane było przez Zarząd Główny Zjednoczenia Łemków. W późniejszym okresie informacja o Gorzowie zniknęła, zastąpiło ją wskazanie na siedzibę wydawcy (Gorlice, Bielanka). W skład redakcji „Watry” wchodził m.in.: Michał Kowalski, Piotr Szafran, Wasyl Szalanta, Bogusław Salej, Stefan Hładyk, Aleksander Maslej. Miała format A4, objętość 32 strony i nakład 900-1300 egzemplarzy. Pismo reprezentowało poglądy Łemków uważających się za część narodu ukraińskiego. Zamieszczano w nim informacje i aktualności związane z życiem, kulturą i działalnością społeczności łemkowskiej, zarówno w Polsce, jak w innych krajach: Ukrainie, Słowacji czy Kanadzie. Pojawiały się utwory prozą i poezją. Publikowano artykuły historyczne i kulturoznawcze. Starano się docierać do różnych grup czytelniczych, stąd były teksty o tradycjach łemkowskich i języku łemkowskim, ale także i o współczesnej muzyce rockowej.

Efemeryczny charakter miały pojawiające się jednodniówki. W 1994 roku z okazji „Watry” w Ługach opublikowano „Watrzaną Jednodniówkę”. Miała format A5 złożony na pół i była odbita na ksero. Zawierała m.in. wiersze i teksty literackie. Inny przykład jednodniówki to „Sypanec. Łemkowskie Zapiski”. Pierwszy raz wydano go specjalnie z okazji trzecich spotkań z kulturą łemkowską w Gorzowie w 1995 roku, a wydawcą było Muzeum w Gorzowie i Stowarzyszenie Miłośników Kultury Łemkowskiej w Ługach. Ukazało się 6-7 numerów, pierwszy – numer wydrukowany w drukarni – był najobszerniejszy (12 stron) i miał największy nakład: 700 egzemplarzy. Kolejne, odbijane na ksero, miały nakład do 500 egzemplarzy. Pismo wydane było w języku polskim. Początkowo redagowały je trzy osoby: Mirosław Pecuch, Wojciech Sadowski i Ryszard Wachuda. Później został tylko Mirosław Pecuch (Mieczkowski 2007, s. 349-352). Jednodniówki zaistniały także podczas Międzynarodowych Spotkań Zespołów Cygańskich w Gorzowie Wielkopolskim. Jednodniówkę „Romane Dyvesa” wydano trzykrotnie w latach 1996-1998. Inicjatywa wydawnicza pochodziła od Stowarzyszenia Twórców i Przyjaciół Kultury Cygańskiej. Prace redakcyjne wykonali: Kry-

styna Kamińska, Ireneusz K. Szmidt, Leszek Bończuk, Anna Makowska-Cieleń, Zbigniew Żmijewski. Pismo miało format A4, objętość 12 stron (wydanie specjalne) i 8 stron (wydania numerowane). W wydaniu specjalnym zamieszczono okolicznościowe wystąpienia przedstawicieli władz. Ponadto numer zawierał program spotkań, charakterystykę występujących na nich zespołów, relacje prasowe o wcześniejszych edycjach imprezy, informacje o konferencji naukowej towarzyszącej imprezie oraz Cyganach w Gorzowie. W numerze były także reklamy lokalnych firm. Kolejne numerowane edycje „Romane Dyvesa” były dość podobne do siebie w formie, zarówno pod względem szaty graficznej, jak i układu treści (Mieczkowski 2007, s. 356). W województwie zachodniopomorskim możemy zauważyć w ciągu ostatnich dwóch dekad działania związane z pismami wśród Niemców, Ukraińców i Romów. Najstarszą inicjatywą było wydawanie pisma „Pomeranus – Informationsblatt” (początkowo pt. „Nasze Sprawy”). Pismo wychodziło w Szczecinie w latach 1991-2000. Formalnie biuletyn miał status miesięcznika, jednak praktycznie różnie to z tym bywało: niekiedy ukazywał się jako dwumiesięcznik bądź jako kwartalnik. Jego regularność zależała w dużej mierze od pozyskanych materiałów (a zwłaszcza ich ilości). Pierwsze 2-3 numery były polskojęzyczne, później biuletyn był po polsku i niemiecku. Od 1995 pismo przejął Alfons Bobek i wydawane było już tylko po niemiecku. Wydawcą było Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Mniejszości Niemieckiej w Szczecinie. Redaktorami naczelnym byli: H. Czech Sobczak i A. Bromski, później (od 1995) Alfons Bobek. W skład redakcji wchodził także Brigitte Kipper, Waldemar Bretz, Kerstin Husemann. Pismo miało format A4, objętość 4-8 stron i nakład 100 egzemplarzy. Szata graficzna była czarno-biała. Pod koniec egzystencji pisma zamierzano wydawać je jako pismo kolorowe. W 2000 roku podjęto tę próbę w odniesieniu do 1-2 numerów. Tematyka pisma głównie związana była z pracą towarzystwa, głównym działem zatem były aktualności, w których informowano o imprezach, zamieszczano przekazy z kół mniejszości niemieckiej. Przedruków z innych pism właściwie nie było, chociaż zamieszczano anonse z „Pommersche Zeitung” (Mieczkowski 2007, s. 313-315).

W społeczności ukraińskiej pojawiły się pisma adresowane do kombatanów i nauczycieli. Pierwsze z nich – „Biuletyn Związku Ukraińskich Więźniów Politycznych w Polsce” dwukrotnie wydawał w latach 1994-1995 w Koszalinie Związek Ukraińskich Więźniów Politycznych w Polsce. Przygotowano jeszcze jeden numer, ale się nie ukazał. Redaktorem był Jarosław Hryckowian. Pismo miało format A4, objętość: nr 1 – 20 stron, nr 2 – 26 stron. Ukazywało się w nakładzie 500 egzemplarzy. Pierwszy numer był w formie powielanego maszynopisu, posiadał ilustracje (grafiki).

Drugi numer wydany był techniką offsetową, z okładką na papierze kredowym, posiadał reprodukcje zdjęć i grafik. Biuletyn był w języku ukraińskim (zdarzały się teksty w języku polskim – przedruki polskich artykułów bądź oficjalnych dokumentów). W numerach zawarto przede wszystkim informację o działalności Związku Ukraińskich Więźniów Politycznych oraz problemach z miejscami upamiętnień ukraińskich w Polsce (Mieczkowski 2007, s. 323). Kolejne dwa pisma dotyczyły problematyki oświatowej. W latach 1995-1998 ukazywało się pismo „Słowo Pedahoha”, wydawane przez Zarząd Główny Ukraińskiego Towarzystwa Nauczycielskiego w Polsce. Formalnie podawano pismo jako miesięcznik (co jednak nie znajdowało pokrycia w rzeczywistości). Redakcja mieściła się w Koszalinie, a redaktorem naczelnym był Jarosław Hryckowian. Periodyk miał formę skoroszytu, będącego forum wymiany myśli nauczycieli języka ukraińskiego. Wychodził w nakładzie 400-1000 egzemplarzy. Jego kontynuatorem stał się kwartalnik „Ridna Mowa”, wydawany także przez UTN w Polsce. Pismo wychodzi od 2001 roku w Wałczu. W skład redakcji wchodzi: Marek Syrnyk (Wałcz), Irena Drozd (Biały Bór), Stefania Jawornicka (Zielona Góra), Bohdan Majer (Elbląg), Jarosław Syrnyk (Wrocław). Z pismem współpracowali: Bożena Zinkiewicz-Tomanek (Kraków), Walerij Sobko (Kijów), Roman Drozd (Koszalin), Maria Tucka (Przemyśl), Lesia Chraplywa-Schur (Londyn). Przyjęto szeroką formułę pisma adresowanego nie tylko do nauczycieli języka ukraińskiego, ale i dzieci, jak i ich rodziców. Pismo zawierało szereg materiałów z historii społeczności ukraińskiej w Polsce, jej współczesnych działań, materiały z metodyki nauczania języka ukraińskiego, materiały do nauczania tego języka oraz rozważania na temat kwestii narodowościowych na Ukrainie i w Polsce. Struktura pisma oparta była na działach dotyczących języka i literatury, publicystyki, statystyki, historii, prawa, materiałów, psychologii i metodyki oraz spraw różnych. Periodyk miał format A4, objętość 150 stron i nakład 1000 egzemplarzy. Okładka była w kolorze niebieskim, wewnątrz czarno-biała.

Od 2006 roku w Szczecinku ukazuje się dwumiesięcznik „Romano Atmo”. Jego wydawcą jest Związek Romów Polskich. Skład redakcji tworzą: Roman Chojnacki (będący zarazem redaktorem naczelnym, ale i przewodniczącym ZRP), Joanna Chojnacka, Damian Puszczykowski, Anna Samborska, Magdalena Karpowicz, Mateusz Babicki, Szczepan Waszkowski, Magdalena Baran, Lila Oleszkiewicz, Anna Kopycińska, Agnieszka Huczko i Anna Szymańska. Czasopismo ma format A4, 32-36 stron w pełnym kolorze. Nakład ok. 500 egzemplarzy. Na łamach zamieszczone są materiały charakteryzujące życie Romów na Pomorzu Zachodnim i w kraju, romską tradycję i historię oraz politykę wobec Romów w poszczególnych państwach (Jastrzębski 2010, s. 101-105).

Przeobrażenia po 1989 roku znalazły swe odbicie także w zmianach dostępu do mediów elektronicznych. Zarówno Polskie Radio, jak i Telewizja Polska SA jako nadawcy publiczni, zobowiązani są do tworzenia i rozpowszechniania programów uwzględniających potrzeby mniejszości narodowych i etnicznych. Jednak w praktyce dostęp mniejszości narodowych i etnicznych do radia i telewizji stanowi wypadkową zaistniałych zmian społeczno-politycznych, jak i zmian dyktowanych rozwojem technologicznym środków przekazu. Znacząca dla realizacji przyjętych ustaleń bywa kondycja finansowa nadawców. Jednym z objawów nierównomierności przemian polityki medialnej i etnicznej są m.in. „skoki” w procesie powstawania i zanikania programów w publicznej radiofonii i telewizji (Mieczkowski 2010, s. 147). Mimo swej dynamiki dokonujące się przeobrażenia mają zmienny charakter – niekiedy progresywny, niekiedy regresywny. Zmienność ta potwierdzona jest już na poziomie wielkości czasu przeznaczanego na emisję, czego dowodem przeobrażenia czasowe programów radiowych w językach mniejszości – zob.: tabela 2.

Tabela 2

Audycje adresowane do mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym w regionalnych rozgłośniach radiowych w latach 2007-2008

Język	Radio Koszalin		Radio Wrocław	
	2007	2008	2007	2008
Ukraiński	31,2	30,4	5	5
Romski	20,2	17,5	–	–
Łemkowski	–	–	5	5
Kaszubski	28,1	28,5	–	–

Źródło: Drugi raport 2009, s. 26.

Zakres i rodzaj dostępu do mediów elektronicznych wywołuje kontrowersje. W prowadzonych dyskusjach podnoszono m.in. sprawy dotyczące formuł programów – czy mają być tworzone przez mniejszość czy też dla mniejszości. Kolejną kwestią stanowiła sprawa użycia języka – polskiego czy ojczystego. Niektóre z ośrodków telewizyjnych tworzyły i rozpowszechniały audycje w językach mniejszości (tam, gdzie mniejszości tworzyły większe i zwarte skupiska). Sytuacja ta nie wystąpiła jednak na omawianym terenie województw zachodnich. Jedynym programem w języku mniejszości była audycja nadawana w paśmie wspólnym programów regionalnych TVP INFO, adresowana do mniejszości ukraińskiej „Telenowiny”. Prezentowano w niej najnowsze informacje z różnych dziedzin życia tej mniejszości. Histo-

ria audycji sięgała roku 1995, kiedy to emitowano ją w wymiarze 10 minut w tzw. rozłącznej dwójce (II programie TVP) w 8 ośrodkach terenowych, m.in. wrocławskim i szczecińskim. W następnych latach ciągłym zmianom poddawano czas audycji. Od 2002 roku „Telenowyny” stały się magazynem ogólnopolskim, nadawanym w ramach sieci telewizji regionalnych dwa razy w miesiącu po 13 minut (Tyma 2007, s. 130-145). W 2005 roku przeznaczono na audycję 12,4 godziny programu w skali roku, 2007 roku 5,9 godz., w 2008 – 4,2 godz. Dwukrotnie próbowano zaprzestać emisji „Telenowyn”, motywując to oszczędnościami ekonomicznymi. Za każdym razem wywoływało to znaczące protesty społeczności ukraińskiej i powrót programu do ramówki (*Drugi raport* 2009, s. 24).

W wymiarze regionalnym przykładem niekonsekwencji polityki medialnej w sprawach mniejszości są losy cyklu programów telewizyjnych emitowanych przez szczeciński ośrodek telewizyjny, pt. „Pomerania Ethnica”. W pierwszym etapie istnienia funkcjonował on w latach 1994-96. Po dziesięciu latach nieobecności wznowiono go w 2006 roku (Fedorowski 2009, s. 264).

Innym problemem jest dostosowanie się do zmian upodobań odbiorców i możliwości realizatorów, ujawniające się w kwestiach przyjmowanych formatów. W 2010 roku zastąpiono w szczecińskiej rozgłośni Polskiego Radia audycję „Kontakty i zbliżenia” (emitowana od 1959 roku) programem „Posydenki”. Pierwsza z nich miała tradycyjną formę, zawierającą się w trzech blokach tematycznych dotyczących aktualności z Ukrainy, wiadomości kulturalnych (historycznych, literackich) i materiałów o pracy organizacji mniejszości ukraińskiej. Materiał był wcześniej przygotowany, po nagraniu zmontowany i dopiero emitowany. Z kolei „Posydenki” nadawano na żywo, trwały znacznie dłużej (do dwóch godzin). Akcent w nich bardziej położony był na rozrywkę i muzykę, kosztem walorów o charakterze edukacyjnym i kulturalnym (Wojtarowicz 2010, s. 35-36).

Coraz bardziej zauważalnym instrumentem komunikowania dla mniejszości staje się internet. Jego przydatność w przełamywaniu skutków rozproszenia, zachowanie anonimowości (dającej zabezpieczenie przed ewentualną dyskryminacją), możliwość komunikowania „każdego z każdym” bez ograniczeń czasowych są istotnymi elementami w budowaniu nowych strategii komunikacyjnych grup mniejszościowych. Symboliczny wymiar może mieć internetowa akcja zbierania podpisów pod protestem przeciwko likwidacji ukraińskiego programu „Telenowyny”, jednocząca całe środowisko ukraińskie. Coraz częściej poszczególne organizacje i instytucje mniejszości komunikują się za pośrednictwem stron internetowych (np. Niemieckie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne we Wrocławiu, Ośrodek Kultury Ukraińskiej

w Szczecinie, oddział ZUwP w Zielonej Górze, zespoły szkół ogólnokształcących w Legnicy i Białym Borze) lub portali społecznościowych (np. indywidualne strony osób wywodzących się z mniejszości na Facebooku bądź strony dotyczące konkretnych wydarzeń w życiu mniejszości tamże) sprzyjają rozwojowi komunikacji wewnątrzgrupowej.

Podsumowując, zauważmy, iż nabywanie doświadczeń przez mniejszości w sferze mediów sprzyjają procesom integracji i konsolidacji. Media upowszechniając określone standardy zachowań, norm czy modeli, współtworzą konkretną rzeczywistość społeczną, stanowiąc zaporę przeciwko procesom asymilacji i zarazem pobudzając demokratyzację stosunków społecznych. Dostęp do mediów dla mniejszości umożliwia walkę z marginalizacją ich kultury i rozwój upodmiotowienia.

Literatura

- ADAMCZUK L., GUDASZEWSKI G., (RED.) (2000) Wyznania religijne. Stowarzyszenia narodowościowe i etniczne w Polsce 1997-1999, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.
- BERENDT G. (2006), Życie żydowskie w Polsce w latach 1950-1956. Z dziejów Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Żydów w Polsce, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- CAMAUËR L. (2003), Ethnic Minorities and their Media in Sweden. An Overview of the Media Landscape and State Minority Media Policy, „Nordicom Review”, nr 2.
- DRUGI raport dotyczący sytuacji mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego w Rzeczypospolitej Polskiej (2009), Warszawa.
- DUDRA S., NITSCHKE B., (RED.) (2010), Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce po II wojnie światowej. Wybrane elementy polityki państwa, Zakład Wydawniczy NOMOS, Kraków.
- FEDOROWSKI G. (2009), „Pomerania Ethnica” – telewizyjny dyskurs o etniczności Pomorza, [w:] Polityczne wymiary etniczności, red. M. Mieczkowska i D. Scholze, Wydawnictwo Dante, Kraków.
- HEJGER M. (2008), Przekształcenia narodowościowe na ziemiach zachodnich i północnych Polski w latach 1945-1959, Akademia Pomorska w Słupsku, Słupsk.
- HUSAK B. (2009), Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Mniejszości Niemieckiej w Zielonej Górze. Zarys monografii 1994-2009, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra.

- JAS-KOZIARKIEWICZ M. (2009), *Podróże po mniejszym niebie. Dotowane pisma mniejszości niemieckiej w Polsce jako prasa środowiskowa po 1989 roku*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa.
- JASTRZĘBSKI P. (2010), *Jeszcze słyszę turkot kół...! Romowie w województwie zachodniopomorskim. Bilans dziesięciolecia (1999-2009)*, Avalon, Kraków.
- KALCZYŃSKA M. (2001), *Adnotowana bibliografia czasopism wydawanych przez mniejszość niemiecką w Polsce oraz organizacje współpracujące (1990-1999)*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, nr 11.
- KLIMKIEWICZ B. (1997), *Media mniejszościowe w Polsce*, [w:] *Konflikt czy współdziałanie. Media a problemy mniejszości*, Fundacja Kultury Chrześcijańskiej „Znak”, Kraków.
- (2003) *Mniejszości narodowe w sferze publicznej. Reprezentacje, praktyki i regulacje medialne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- ŁODZIŃSKI S. (2010), *Polityka wobec mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce w latach 1945-2008*, [w:] *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce po II wojnie światowej. Wybrane elementy polityki państwa*, red. S. Dudra, B. Nitschke, Zakład Wydawniczy NOMOS, Kraków.
- MADAJCZYK P. (2001), *Niemcy polscy 1944-1989*, Oficyna Naukowa, Warszawa.
- MATSAGANIS M. D., KATZ V. S., BALL-ROKEACH S. J. (2011), *Understanding Ethnic Media. Producers, Consumers, and Societies*, SAGE Publications, Inc., Thousand Oaks.
- MIECZKOWSKI J. (2007), *Prasa mniejszości narodowych i etnicznych w polityce państwa polskiego od 1989 roku*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin.
- (2010), *Przemiany prasy mniejszości narodowych a 1989 rok*, [w:] *Media a rok 1989. Obraz przemian i nowe zjawiska na rynku*, red. Ł. Szurmiński, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa.
- ROMANOW Z. (1999), *Polityka władz polskich wobec ludności rodzimej ziem zachodnich i północnych w latach 1945-1960*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Słupsku, Słupsk.
- SYRNYK J. (2008), *Ukraińskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne (1956-1990), Oddział Instytutu Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu we Wrocławiu*, Wrocław.
- TYMA P. (2007), *„Telenowyny” – ukraiński na ekranie*, [w:] *Multikulturalizm w sferze mediów*, red. M. Ratajczak, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.

USTAWA z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, (2005), Dz. U. 2005, nr 17, poz. 141.

WOJTAROWICZ M. (2010) Rola mediów w zachowaniu i rozwoju tożsamości etnicznej – przypadek audycji „Kontakty i zbliżenia”, praca magisterska, Instytut Politologii i Europeistyki Uniwersytet Szczeciński, Szczecin.

Janusz Mieczkowski

**MINORITY MEDIA IN THE PROCESSES OF SOCIAL
COMMUNICATION - EXPERIENCES FROM THE AREA OF
WESTERN PROVINCES OF POLAND**

Abstract

Minority media are the means of communication which are available to the minority community (of the ethnic character) providing them with the presentation of their problems and evaluation of reality made by a given group. The media understood in such a way are therefore at the centre of daily practices, and generate and process the ethnic identity. The role of minority media is reflected both in institutional and functional dimension. The first is included in the availability of different types of media and formats. The other expresses the extent to which people in the target group actually respond to the product addressed to them. The objective of this discussion is the analysis of the phenomena and processes that shape these dimensions. The groups of national and ethnic minorities living in the western provinces of Poland (Low Silesian, Lubuskie and West Pomeranian) are included in the study.